

3. Чебуренков А.А. Основы теории расследования. Москва : Юрлит-информ, 2010. 528 с.
4. Белкин Р.С. Курс криминалистики. Москва : Закон и право, 2001. 842 с.
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2535>.
7. Бурлака П. Методика розслідування кримінальних проваджень щодо викрадення військового майна, вчиненого військовими службовими особами шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 410 КК України). *Вісник прокуратури*. 2019. № 4. URL: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/guidance_vpzhr.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=251536.
8. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19>.

СОБКО Г. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.232

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-2-23>

ПОГРОЗА ЯК ФОРМА ПСИХІЧНОГО ВПЛИВУ

У статті досліджено проблеми психічного насильства, які є частиною суспільного життя. Водночас проголошення України правовою державою вимагає уваги з боку кримінального законодавства до прав потерпілих від психічного насильства і рівною мірою до прав осіб, які вдалися до застосування психічного насильства. Для вивчення питання проаналізовано національне та міжнародне законодавство, яке ратифіковано Верховною Радою України, відповідно до чинного законодавства. Втім, у кримінальному законі є суттєві недоліки, пов'язані з регулюванням психічного насильства, зокрема, термінологічного характеру. Зміни у кримінальному законодавстві України, які сталися у зв'язку з прийняттям чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України, торкнулися й регулювання питань психічного насильства. Наприклад, у КК України відсутнє визначення психічного насильства, що є наслідком недостатнього і неякісного відображення категорій психології у кримінальному законодавстві. Виникає потреба визначення поняття, змісту, видів психічного насильства, а також особливостей цього виду насильства. Більш детально висвітлено погрозу як форму психічного насильства. Розглянуто основні види та ознаки погрози, які впливають на злочинність діяння. Погроза заподіює реальну шкоду психічному здоров'ю потерпілого, породжує стрес, неспокій за свою безпеку, свободу вибору поведінки без тиску ззовні. А це, у свою чергу, залишає значний відбиток на житті та здоров'ї особи. Тому дуже важливо, щоб норми закону щодо погрози існували як засіб захисту



на державному рівні особистої безпеки особи – однієї з найвищих соціальних цінностей у державі. Нині, на жаль, можемо констатувати той факт, що в Україні недостатній державний захист особи від кримінальних погроз, оскільки особиста безпека пересічного громадянина захищена лише від погрози вбивством. Хоча навіть і такий захист має досить умовний і вибірковий характер.

Ключові слова: *насильство, психіка, психологічне насильство, психічне насильство, погроза, психічний стан, психічний примус.*

The article deals with the problems of mental violence, which are an integral part of social life. At the same time, the proclamation of Ukraine by the rule of law requires attention from criminal legislation to the rights of victims of mental violence and equally to the rights of persons who resort to the use of mental violence. To study the issue, the national and international legislation, ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, is analyzed in accordance with the current legislation. Meanwhile, the criminal law has significant disadvantages associated with the regulation of mental violence, including the terminological nature. Changes in the criminal legislation of Ukraine, which occurred in connection with the adoption of the current Criminal Code of Ukraine, also touched upon the regulation of issues of mental violence. Mental violence does not violate the integrity of any external tissues or internal organs, but only affects the psyche of a person, causes different feelings – fear, indignation, anger. Any violence against a person causes her physical and moral suffering and is carried out contrary to her will. In the science of criminal law carefully investigated various types of violent actions. Thus, in the Criminal Code of Ukraine there is no definition of mental violence, which is a consequence of insufficient and poor-quality reflection of the categories of psychology in criminal law. There is a need to define the concept, content, types of mental violence, as well as the features of this type of violence. Therefore, I believe that it is impossible to leave the level of protection of a person against criminal threats in the same state that exists today – it is necessary to carry out a detailed analysis of this topic, identify the negative sides and suggest ways of improvement. The threat is described in more detail as a form of mental violence. The main types and signs of threats affecting the criminality of the act are considered.

Key words: *violence, psyche, psychological violence, mental violence, threat, mental condition, mental coercion.*

Вступ. Соціальна обумовленість норм кримінального закону про погрозу визначається різними за значимістю психологічними та іншими чинниками, встановлення і розкриття яких дають змогу пояснити необхідність охорони життя і здоров'я громадян кримінальним правом, прогнозувати розвиток відповідних його норм, підвищити наукову обґрунтованість змісту закону. Погроза є явищем суспільної небезпеки, адже суспільна небезпека цих дій така, що суттєво порушує стан особистої безпеки громадян. Погроза заподіює реальну шкоду психічному здоров'ю потерпілого, породжує стрес, неспокій за свою безпеку, свободу вибору поведінки без тиску ззовні. А це, у свою чергу, лишає значний відбиток на житті та здоров'ї особи. Тому дуже важливо, щоб норми закону щодо погрози існували як засіб захисту на державному рівні особистої безпеки особи – однієї з найвищих соціальних цінностей у державі. Нині, на жаль, можемо констатувати той факт, що в Україні недостатній державний захист особи від кримінальних погроз, оскільки особиста безпека пересічного громадянина захищена лише від погрози вбивством. Хоча навіть і такий захист має досить умовний та вибірковий характер. Тому вважаю, що неможливо залишити рівень захисту особи від кримінальних погроз у тому ж стані, який є сьогодні – необхідно здійснити детальний аналіз цієї теми, виявити негативні сторони та запропонувати шляхи вдосконалення. Введення кримінальної відповідальності за погрозу завдання тяжкого тілесного



ушкодження та відповідальності за погрозу вчинення злочину та застосування фізичного насильства лише сприятиме захисту особистості безпеки особи, яка є складовою частиною безпеки психічного здоров'я людини, від належного функціонування якого залежить її нормальний фізичний розвиток.

Тему погрози як форми психічного впливу в кримінальному праві досліджували такі вчені: Х.Х. Абсатаров, В.О. Гацелюк, В.К. Грищук, С.Б. Гавриш, О.І. Коробєєв, М.В. Кудрявцев, М.Й. Коржанський, О.С. Міхлін, М.А. Овчіннікова, В.П. Петрунев, М.І. Панов, М.В. Семикін, А.В. Савченко, І.В. Самощенко, Є.Ф. Фесенко, М.В. Хабарова, О.М. Храмова, Р.Ш. Шабанли та інші.

Постановка завдання потребує дослідження таких питань:

– погроза як форма психічного впливу в кримінальному праві: поняття, види, значення;

– реальність погрози;

– кримінально-правова відповідальність за погрозу як форму психічного впливу.

Результати дослідження. Для того щоб проаналізувати перше питання, необхідно дослідити поняття, види та значення погрози.

Поняття «погроза» під час етимологічного аналізу змісту дає підстави для висновку про те, що погроза включає в себе небезпеку як реальну можливість її здійснення. Така можливість визначається сукупністю об'єктивних (час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя, засоби вчинення кримінального правопорушення, кількість загрозливих осіб, попередні взаємовідносини винного і потерпілого тощо) і суб'єктивних (сприйняття потерпілим погрози, усвідомлення цього факту винним, характеристики особистостей винного і потерпілого тощо) чинників. Визнання погрози різновидом психічного насильства очевидне і не викликає сумнівів.

Ознаки, які характеризують погрозу, можна поділити на загальні та особливі. Загальні ознаки притаманні для будь-якої погрози насильством. Особливі ознаки характеризують погрозу як елемент конкретного складу кримінального правопорушення. Конкретні ознаки дають змогу відрізнити погрозу насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, від погрози вбивством або завданням тяжких тілесних ушкоджень і від погрози насильством, не небезпечним для життя чи здоров'я, погрозу під час розбою або грабежу – від погрози під час вимагання. Загальних ознак погрози є дві: факт залякування потерпілого застосуванням фізичного насильства та дійсність, а не уявність. Особливі ознаки – момент ймовірної реалізації погрози та інтенсивність [1, с. 31–32].

Тому погрозу пропонується визначати як психологічний вплив на окрему особу, групу осіб, суспільство загалом, що полягає у виявленні суб'єктивної рішучості заподіяння шкоди і реальної можливості її настання.

У свою чергу, погроза в складі поміщення в небезпеку є конструктивною ознакою складу кримінального правопорушення, оскільки наслідок характеризується реальною можливістю настання шкоди, що супроводжується психічним впливом на особу (осіб), яка (які) є об'єктом погрози, в разі її (їх) обізнаності про цю погрозу. Обов'язковою її ознакою є реальна можливість настання шкоди, а факультативною – психологічний вплив.

Під час характеристики об'єктивних ознак, що наявні під час висловлення погрози, в науці вказується на такі ознаки:

– особа злочинця;

– схильність винного до насильства;

– характер погрози та наявність зброї чи предметів, що можуть бути використані як зброя;

– характер відносин із потерпілим;

– причини, що зумовили негативні стосунки між винним і потерпілим, та інші.

Розуміння ознак реальності погрози залежить від з'ясування способів доведення погрози до відома потерпілого. Х.Х. Абсатаров пропонує визнавати реальною протиправну погрозу, висловлену усно або письмово на адресу іншої особи, якщо вона засновувалась



на серйозному мотиві, об'єктивно здатна викликати страх, порушити волевиявлення особи і фактично досягла своєї мети [2, с. 15]. У науковій літературі практично не досліджена проблема визначення реальності письмових погроз. Крім того, з розвитком телекомунікативних технологій збільшуються шляхи передачі думок і спілкування людей. У зв'язку з цим відбувається і збільшення способів, які можуть бути використані для висловлення погроз. Висловлення погроз стало можливим за допомогою електронної пошти або коротких текстових повідомлень. Висловлення погроз таким способом зменшує кількість ознак, які можуть свідчити про реальність погрози. Навіть у разі висловлення погрози за допомогою електронної пошти все ж існують певні ознаки, які можуть свідчити про її реальність. До таких ознаки належать такі:

- сукупність ознак, що характеризують особу, яка погрожує;
- характер взаємин між особою, що погрожує, та особою, що сприймає погрозу;
- наявність примусу (тоді необхідно окремо оцінювати характер вимоги).

Однак аналіз вищевказаних ознак можливий лише під час встановлення особи, що погрожує. Навіть така мінімальна кількість ознак є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 129 КК України.

Отже, можна зробити висновок, що під час оцінки реальності погрози слід враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки, що супроводжують процес висловлення та сприйняття погрози. Щодо об'єктивних ознак, що супроводжують погрозу, то доцільно розглядати факт наявності примусу, який підкріплюється погрозою заподіяння шкоди. До того ж очевидно, що виникає необхідність не лише у встановленні факту наявності примусу, але й у аналізі змісту цієї вимоги щодо вчинення певних дій чи утримання від їх вчинення, до яких примушують потерпілого.

Третім питанням дослідження є кримінально-правовий аналіз деяких видів погроз.

Розпочнемо аналіз із погрози вбивством (ст. 129 КК України). Безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є особиста безпека людини [3, с. 51].

З аналізу диспозиції ст. 129 КК України випливає, що об'єктивну сторону складу погрози вбивством структурно складають:

- суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке є основною (конститутивною) ознакою;
- реальність погрози вбивством, яка закріплена у кримінальному законі як обов'язкова.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення може бути як загальним, так і спеціальним. Тому суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 129 КК України, характеризується трьома обов'язковими ознаками, що закріплені в ч. 1 ст. 18 КК України:

- суб'єкт погрози вбивством повинен бути фізичною особою;
- суб'єкт погрози вбивством повинен досягти віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність
- суб'єкт погрози вбивством повинен бути осудною особою [3, с. 91].

У разі вчинення погрози вбивством психічне ставлення особи до своїх дій може характеризуватися тільки у вигляді прямого умислу за наявності злочинного мотиву і злочинної мети. Що ж стосується психічного ставлення до наслідків таких дій, то слід зазначити, що погроза вбивством сконструйована законодавцем як кримінальне правопорушення із формальним складом [3, с. 109].

Отже, здійснивши кримінально-правовий аналіз погрози вбивством, погрози знищення майна, погрози поширення відомостей, що ганьблять потерпілого або погрози поширення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, можна переконатися в особливості та своєрідності цих кримінальних правопорушень і їх реалізації.

Останнім питанням статті є кримінально-правова відповідальність за погрозу як форму психічного впливу.

Погроза є найнебезпечнішим видом психічного насильства, саме через це є необхідність виокремлення погрози в самостійний склад кримінального правопорушення з таких підстав:



- 1) високий рівень суспільної небезпеки цього діяння через можливість породжувати нові, більш тяжкі злочини;
- 2) системність таких діянь;
- 3) потреба кримінально-правової гарантії захисту особистої безпеки, яка забезпечується Основним законом;
- 4) існування умов і причин вчинення кримінальних правопорушень, які неможливо подолати застосуванням кримінальної відповідальності [3, с. 11].

Отже, проаналізувавши кримінально-правову відповідальність за вищезазначені погрози, можна зробити висновок, що ці кримінальні правопорушення порушують суспільну безпеку, за що встановлені покарання.

Погроза як форма психологічного впливу – тема багатогранна, яку необхідно досліджувати та вдосконалювати. Адже особиста безпека, яка гарантується Конституцією України, повинна повністю охоронятись і реалізуватись кримінально-правовими нормами. Сьогодні важливо і необхідно встановити кримінальну відповідальність за погрозу завдання тяжкого тілесного ушкодження та адміністративну – за погрозу вчинення кримінального правопорушення та застосування фізичного насильства, тому що кримінальна відповідальність за погрозу вбивством встановлена, і очевидною та логічною є потреба в запровадженні кримінальної відповідальності за погрозу завдання тяжкого тілесного ушкодження.

Необхідно змінити ст. 129 КК України, доповнивши тлумаченням терміна «погроза» як виду психічного насильства, що полягає у вираженні винним у будь-який спосіб наміру заподіяти істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом інтересам потерпілого з метою зміни поведінки особи, чим спричиняється психічна травма останньому, незалежно від наявності умислу на реалізацію погрози.

Необхідно враховувати важливість і періодичність нормативної профілактики насильства. Необхідно гарантувати реалізацію заходів адміністративної превенції за погрозу спричиненням не охопленої ст. 129 КК України шкоди здоров'ю. Тільки за цієї умови буде забезпечений безперервний процес міжгалузевої диференціації, під час якого охорона особи буде червоною ниткою проходити крізь усю систему кримінально-правового методу правового регулювання суспільних відносин.

Також доцільним є згрупування погроз в одному розділі ККУ, де слід детально описати поняття, види, класифікацію задля уникнення плутанини з іншими кримінальними правопорушеннями.

Необхідно у разі вчинення погрози вбивством призначати судово-психологічну, а в деяких випадках – комплексну судову психолого-психіатричну експертизу з метою доведення реальності таких діянь.

Хоча Кримінальний кодекс України визначає покарання за таку форму психічного впливу, однак деякі з погроз мають чітко встановлені межі законодавцем, інші є досить не конкретними, що спричинює ускладнення.

Результати дослідження допомогли дійти таких висновків:

1. Погроза як форма психічного впливу в кримінальному праві включає в себе небезпеку як реальну можливість її здійснення. Є багато видів форм за різними підставами. Найбільш поширеною є класифікація погрози за формами вираження: демонстрація зброї, словесна погроза, погроза жестами, погроза діями, погроза обстановкою вчинення кримінального правопорушення. Погрозу розглядають у різних значеннях – як «пробачаючу обставину», як спосіб психічного примусу, як момент, з якого виникає право на необхідну оборону.

2. Реальність погрози включає в себе факт наявності примусу, який підкріплюється погрозою заподіяння шкоди; суб'єктивне відношення винного до погрози, а саме його ставлення до ймовірності реалізації погрози та бажання, щоб ця погроза була сприйнята потерпілим як реальна.

3. Кримінально-правовий аналіз погрози вбивством, погрози знищення майна, погрози поширення відомостей, що ганьблять потерпілого, або погрози поширення відомостей, які



потерпілий бажає зберегти в таємниці, показує, що ці погрози мають спільний об'єкт посягання – психічна та фізична недоторканність особи.

4. Погроза є кримінальним правопорушенням, за яке передбачена кримінально-правова відповідальність, оскільки за її допомогою можливий вплив на поведінку особи, що її сприймає, та здійснюється негативний вплив на психічну недоторканність особи. Недоторканність особи – це цілковита захищеність від будь-яких небажаних посягань, а погроза має властивість зруйнувати такий стан або ж принаймні призводити до негативних змін цього стану. Залежно від виду погрози встановлюється відповідне покарання.

Список використаної літератури:

1. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. Юридическая литература, 1969. 120 с.
2. Абсаратов Х.Х. Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью как преступление против личности: уголовно-правовой и криминологический аспекты : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2005. 15 с.
3. Алфьоров С.М., Шаблистий В.В. Кримінальна відповідальність за погрози застосуванням фізичного насильства : монографія. Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л.П., 2011. 212 с.
4. Кримінальний кодекс України : кодекс від 05.04.2001, редакція від 27.06.2019. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

